

פרופ' יונתן גרוסמן

78 היום השמיני למילואים

יש משהו מפתיע בעצם קיומו של היום השמיני למילואים. בציווי על ימי המילואים שבספר שמות לא נזכר שבתום שבעת הימים יהיה יום מיוחד נוסף שגם בו יש להביא מערכת מסועפת של קורבנות. שם רק נאמר שעל הכוהנים להישאר שבעה ימים בחצר המשכן ובכך לסיים את מילוי ידיהם. מדוע לא נזכר היום השמיני כבר בציווי הראשון?

רמב"ן, שקרא את הפרשיות כסדרן, נטה לראות ביום השמיני תוספת שבאה בעקבות חטא העגל שהתרחש בין הציווי על ימי המילואים לבין זמן הקמת המשכן:

"ויתכן כי לכפר על מעשה העגל הוסיף להם עתה הקרבנות הללו, כי כאשר צוה וזה הדבר אשר תעשה להם לקדש אותם, עדיין לא נעשה העגל, כאשר פירשתי, לכך לא הזכירם שם... והעגל הזה ביום השמיני לכפר על מעשה העגל"

(פירושו לויקרא ט', ג).

הראיה שמשלב רמב"ן בסיום דבריו היא באמת ראיה חזקה. משום מה ביום השמיני על אהרון להקריב "אֶת עֵגֶל הַחֲטָאת אֲשֶׁר לוֹ" (ט', ה), וישראל נדרשים להביא: "וְעֵגֶל וְכֶבֶשׂ בְּנֵי שָׁנָה תְּמִימִם לְעֹלָה" (ט', ג). הבחירה בעגל כה מוזרה (מדוע לא פר, כבשבעת ימי המילואים וכמתאים לכוהן משיח?), שנראה שקורבן זה מנהל דיאלוג מרומז עם חטא העגל.

אולם לא ניתן להסתפק בכך. ביום השמיני למילואים עיקר הקורבנות מובאים על ידי ישראל ולא על ידי הכוהנים, ודווקא החטאת – הקורבן המכפר – נראה שולי ביחס לעולות ולשלמים: "קָחוּ שְׁעִיר עִזִּים לְחֲטָאת וְעֵגֶל וְכֶבֶשׂ בְּנֵי שָׁנָה תְּמִימִם לְעֹלָה. וְשׂוֹר וְאֵיל לְשִׁלְמִים לְזֶבַח לִפְנֵי ה' וּמִנְחָה בְּלוּלָה בְשֶׁמֶן" (ט', ג-ד). החטאת היא רק שעיר עזים אחד ותו לא. העולות הכפולות וזבח השלמים הכפול מטים את הדעת שבקורבנות אלו מצוי עיקר המגמה. יש גם לזכור שמשה מגדיר את מטרת היום בפירוש – "כִּי הַיּוֹם ה' נִרְאָה אֶלְיִכֶם" (שם), ונראה שהקורבנות הם הדרך לפגישה עם ה' העומד להתגלות מול העם. לפיכך, נראה שניתן לאמץ את גישת רמב"ן בבירור פרטים מסוימים שמתרחשים ביום השמיני (כמו בחירת עגל כקורבן חטאת אהרון ואולי גם כעולת ישראל), אך לא די בכך בשביל לבאר את עצם קיומו של היום. חזרה אפוא קושייתנו למקומה – מדוע לא מופיע

הציווי על יום זה לצד הציווי על שבעת ימי המילואים בשמות כ"ט?

ראשית יש לומר שאכן תפקידו של היום השמיני חורג מהשבוע שקדם לו. המשכן וכליו כבר התקדשו והכוהנים כבר ראויים לעבודה. מבחינה זו, 'צודק' ספר שמות שבבואו לתאר כיצד יש למלא ידי הכוהנים, התמקד בשבעת ימי המילואים ולא הזכיר את היום השמיני. תפקידו של יום נוסף זה הוא קבלת הפנים למי שנכנס לגור במשכן. בתחילה מופיעות הוראות הקבלן כיצד לבנות; בהמשך נזכרת חברת הניקיון המכשירה את הבית למגורים; ולבסוף הכשרת המשרתים שיעבדו בבית. כל אלו יכולים להיקבע מראש, אך קבלת הפנים שעושים לבעל הבית שנכנס לגור בביתו היא דבר שחורג מההכנות המוקדמות ויש לראות בה התרחשות חגיגת שמובן מדוע לא מדברים על אודותיה עוד טרם נבנה הבית.

אך במקרה שלנו אין מדובר רק באופי החגיגי שמתלווה ליום, אלא לאמירה תיאולוגית רבת חשיבות: היום השמיני הוא יום התגלות השכינה – הבאה לשכון בביתה – לעיני כל ישראל, ואין כל ודאות שדבר זה אכן יתחולל. אפשר לצוות על ישראל לפעול באופן מסוים כדי שהדבר יתרחש, אך הוא נותר תלוי ועומד ברצונו החופשי של ה'. לפיכך, אין מקום לשלב מראש ציווי על הכרעתו של ה' לבוא ולשכון בביתו. הדבר נותר פתוח להכרעתו, והציווי על קורבנות היום השמיני שיביאו להתגלות ה' נאמר רק בזמן שהדבר עומד להתרחש.

בנוסף, למעשה לוקח זמן עד שהקורא מבין שמדובר בצו אלוהי. התגלות ה' למשה לא נמסרת ובתחילה נראה שמדובר בהכרעת משה: "וַיְהִי בַיּוֹם הַשְּׁמִינִי קָרָא מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו וּלְזִקְנֵי יִשְׂרָאֵל. וַיֹּאמֶר אֶל אַהֲרֹן קַח לְךָ עֵגֶל בֶּן בָּקָר לְחֲטָאת... וְאֵל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תְּדַבֵּר לֵאמֹר קָחוּ שְׁעִיר עִזִּים לְחֲטָאת... כִּי הַיּוֹם ה' נִרְאָה אֶלְיִכֶם" (ויקרא ט', א-ד). החלפת ה' במשה המצווה בולטת במיוחד בדרישתו מאהרון – "וְאֵל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תְּדַבֵּר לֵאמֹר... במקומות אחרים במקרא – וגם בפרשיות המשכן – פורמולה זו משולבת בשעה שה' ציווה את משה לומר דבר מה לישראל (כמו: "וְאֵל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תְּדַבֵּר לֵאמֹר שְׁמֹן מִשְׁחַת קֹדֶשׁ יִהְיֶה זֶה לִּי לְדֹרֹתֵיכֶם" – שמות ל', לא), אך אצלנו משה הוא המצווה את אהרון להעביר את הציווי לעם.

רמב"ן שם לב לחריגה זו ופענח אותה כבעלת מגמה חינוכית: "וטעם 'ואל בני ישראל תדבר לאמר', שיאמר להם אהרון כן, כי רצה שיהיה אהרון המצווה בשם ה' והוא המקריב הקרבנות, לגדלו בעיני העם" (פירושו לט', ג), אך ראו גם את דיונו בהמשך דבריו בעמדת ראב"ע).

1. בהמה הראויה לקורבן – "כִּן תַּעֲשֶׂה לְשֹׂרֵךְ לְצִאֲנֶךָ שִׁבְעַת יָמִים יִהְיֶה עִם אָמוּ בַיּוֹם הַשְּׁמִינִי תִתְּנֵנוּ לִי" (שמות כ"ב, כט).²

2. טמאים – מצורע, זב וזבה מחכים שבעה ימים וביום השמיני לטהרתם באים למשכן עם עולה וחסאת (ומצורע גם אשם).³

3. מנחת הביכורים – שתי הלחם מובאים למשכן לאחר ספירת שבעה שבועות, וביום שלמחרת ספירה זו יש להביא את המנחה החדשה למשכן (ומבחינה זו היום החמישי הוא המקביל ליום השמיני).

4. ברית מילה – בציווי על הברית בבראשית י"ז לא נראה שקיום המילה ביום השמיני קשורה למודל של שבעה-שמונה, אולם אזכור מצוות המילה בדין היולדת נשען על המודל הנידון: "אֲשֶׁה כִּי תִזְרִיעַ וְיִלְדָה זָכָר וְטָמְאַה שִׁבְעַת יָמִים כִּימֵי נִדַת דְּוֹתָהּ תִּטְמָא. וּבַיּוֹם הַשְּׁמִינִי יְמוֹל בְּשֶׁר עֲרֻלָּתָהּ" (ויקרא י"ב, ב-ג).⁴

המכנה המשותף לכל המקרים האלו הוא שבכולם פורצת ביום השמיני עמידה חדשה או מחודשת מול ה' (במשכנו). לאחר תהליך של 'שבעה' (בריאה חדשה?), מוזמן מי שהיה דחוי לעמוד מחדש מול ה'. אין כאן המקום להאריך, אך דומה שפסוקי היולדת רומזים גם הם לפענוח ברית המילה כחלק ממערכת זו, גם אם באופן אחר: כל עוד האם טמאה היא מטמאת את תינוקה שאותו היא מניקה. רק אחרי שבוע יכול התינוק להיכנס בברית עם ה' כשהוא טהור. מבחינה זו, מזכיר מפגשו הראשון של התינוק שנולד עם ה' – בכניסתו בברית אברהם – את הקורבן, שיכול להתייצב במשכן רק ביום השמיני ללידתו.

יש מקום להאריך במודל הנזכר, אך לדיוגנו די בכך כדי לחוש כיצד מן העבר האחד היום השמיני למילואים מנהל שיח עם המודל המקראי הרחב, אך מצד שני שונה

אולם בפסוק הבא מתברר שהתורה ממשיכה ושומרת על העמימות בזהות המצווה גם בתיאור ביצוע הצו: "וַיִּקְחוּ אֶת אֲשֶׁר צִוָּה מֹשֶׁה אֶל פְּנֵי אֹהֶל מוֹעֵד וַיִּקְרְבוּ כָּל הָעֵדָה וַיַּעֲמְדוּ לִפְנֵי ה'" (ה). כאן הדבר כבר לא קשור בחיזוק מעמדו של אהרון, שהרי מפורש שישראל לקחו "את אשר צוה משה".

רק בשלב הבא, לאחר שישראל כולם התקהלו סביב המשכן ועמדו לפני ה', מבאר משה שהוא פועל מתוקף צו ה': "וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה זֶה הַדְּבָר אֲשֶׁר צִוָּה ה' תַּעֲשׂוּ וַיֵּרָא אֲלֵיכֶם כְּבוֹד ה'" (ו). דומה, שסגנון כתיבה זה משתלב עם מה שהערנו לגבי היעדרות הציווי בספר שמות. יש מן ההפתעה בהתגלות ה' ביום השמיני, ואף שכל המשכן לא נבנה אלא בשביל רגע זה, הוא מוצג כחמקמק וכדבר מה שאיננו מובן מאליו. הציווי שמוצג כבקשה של משה, ממשיך ומעלים את ה' בשלב ההכנות, ובכך ה' פורץ לסיפור רק לצד המשפט – "וַיֵּרָא אֲלֵיכֶם כְּבוֹד ה'". האדם מוצג כפועל בכל כוחו ובהזדהות מלאה, וכנגד פעולותיו מחליט ה' להתגלות.

"תן חלק לשבעה וגם לשמונה" (קהלת י"א, ב)

למרות שהיום השמיני עומד בפני עצמו, ואיננו קשור בהכרח בשבוע שקדם לו, הוא מכונה 'היום השמיני' ובכך נשען על שבעת הימים שקדמו לו: "וַיְהִי בַיּוֹם הַשְּׁמִינִי קָרָא מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו וּלְזִקְנֵי יִשְׂרָאֵל" (ט', א). לאחר שהכוהנים סיימו את ישיבתם בחצר אוהל מועד שבעה ימים, הם מוכשרים לעבודתם והגיע העת שגם כבוד ה' יתגלה על המזבח.¹ דבר זה משתלב במודל מקראי רחב של 'יום שמיני' שבא בעקבות שבעה קודמים לו:

ביום השמיני וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַזֹּאת בְּרִיתֵי הַפָּרִי (בראשית י"ז, ד). בכך מובלטת חשיבותו של היום השמיני עוד יותר מאשר בנוסח המסורה (ראו על נוסח זה: M. Thiessen, "The Text of Genesis 17:14", JBL 128 (2009), pp. 625-642. אך גם אחרי הדגשת היום השמיני בשבעים, אין אזכור של שבעת הימים המקדימים אותו.

פרופ סקר אפשרויות שונות להכרעה שמילה מתבצעת ביום השמיני – ולא מאוחר יותר (כמקובל בעמים אחרים שמלו בניהם וכפי שמשתקף לדעתו מכמה עדויות מקראיות). הוא מגיע למסקנה שתינוק ערל נתפס כמצוי במצב מסוכן, ועם זאת, עד היום השמיני התינוק שנולד נמצא במעין טאבו ולא ניתן לגעת בו. ראו: W. H. Propp, "The Origins of Infant Circumcision in Israel", Hebrew Annual Review 11 (1987), pp. 355-370.

1 גם חג החנוכה שנמשך שמונה ימים – ואשר נשען על חנוכת המשכן (והמקדש) – חושף שבתודעת החשמונאים תהליך חנוכת הבית המקודש הוא שמונה ימים ולא שבעה. ראו למשל: א' רגב, "חנוכה, סוכות וימי המילואים בספר מקבים ב", בית מקרא מו (תשס"א), עמ' 243-227.

2 על חוסר הסבירות בטענה שלכך מכוון גם האיסור "לא תבשל גְּדֵי בְּחֵלֶב אָמוֹ" (שמות כ"ג, יט; ל"ד, כו) ראו: מ' הרן, "גדי בחלב אמו", ארץ-ישראל: מחקרים בדיעת הארץ ועתיקותיה יד (תשל"ח), עמ' 18-12.

3 היום השמיני של המצורע מאפשר לו לבוא מחדש אל המשכן, אך גם לשוב לאוהלו הפרטי (ויקרא י"ד, ח).

4 בתרגום השבעים משולב 'היום השמיני' גם בעונש הכרת החותם את מצוות המילה בבראשית: "וְעָרַל זָכָר אֲשֶׁר לֹא יְמוֹל אֶת בְּשֶׁר עֲרֻלָּתוֹ"

וַיִּקְרְבוּ בְנֵי אֶהֱרֹן אֶת הַדָּם וַיִּטְבַּל אֶצְבְּעוֹ בְּדָם וַיִּתֵּן עַל קַרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ וְאֶת הַדָּם יָצַק אֶל יְסוֹד הַמִּזְבֵּחַ. וְאֶת הַחֶלֶב... הַקֵּטִיר הַמִּזְבֵּחַ. וְאֶת הַבֶּשֶׂר וְאֶת הָעוֹר שָׂרַף בְּאֵשׁ מִחוּץ לַמִּחֲנֶה.

בְּהִקְרַבְתָּ עוֹלַת הַכֹּהֲנִים: "וַיִּשְׁחַט אֶת הָעֶלֶה וַיִּמְצְאוּ בְנֵי אֶהֱרֹן אֶת הַדָּם וַיִּזְרְקוּהוּ עַל הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב. וְאֶת הָעֶלֶה הַמִּצִּיאוּ אֵלָיו לַנְּתִיחָה וְאֶת הָרֹאשׁ וַיִּקְטֹר עַל הַמִּזְבֵּחַ. וַיִּרְחֹץ אֶת הַקֶּרֶב וְאֶת הַכְּרָעִים וַיִּקְטֹר עַל הָעֶלֶה הַמִּזְבֵּחַ."

בְּהִקְרַבְתָּ קוֹרְבַּנֹת הָעַם, עוֹשֵׂה אֶהֱרֹן אֶת הַפְּעוּלוֹת כּוֹלֵן מִלְבַּד: "וַיִּמְצְאוּ בְנֵי אֶהֱרֹן אֶת הַדָּם אֵלָיו"; "וַיִּשְׂמוּ אֶת הַחֶלְבִּים עַל הַחֲזוֹת" (ט', ח-כ).

ניכר שיש רצון לשתף גם את בני אהרון, אך מן העבר האחר את כל פעולות ההקרבה עושה אהרון. בניו רק מגישים לו את הדם או את האברים כדי שהוא יקריב. לו היו הכוהנים במוקד יום זה, היה אפשר לצפות למעורבות יתירה שלהם; אך מאחר שישראל הם עיקרו של הסיפור, די באהרון – נציגם הבכיר – שיקריב את קורבנותיהם על המזבח.

דבר זה מוביל אותנו לעיקר מגמתו של היום השמיני: "כי היום ה' נראה אליכם... זה הדבר אשר צוה ה' תעשו וירא אליכם כבוד ה'" (ט', ד-ו). התגלות ה' ביום השמיני לעיני כל העם היא מרכיב חיוני בתודעה של מחנה ישראל שבתוכה שורה שכינה. לאחר עמל רב בבניית המשכן ובהקדשתו, צריכים ישראל כולם לראות שה' שוכן בבית, וליתר דיוק – שאש ה' היא האוכלת את קורבנותיהם. כבוד ה' המתגלה ביום זה כאש אוכלת היא השוכנת במזבח. לשון אחר, אין מדובר רק באש סמלית, אלא אש התמיד שיוקדת במזבח ואיננה נכבית, היא המשך אש ה' שירדה אל המזבח ביום השמיני: "אש שיצאה בימי משה לא נסתלקה ממזבח הנחושת עד שבא לבית עולמים; ואותה שירדה בימי שלמה לא נסתלקה ממזבח העולה עד שנסתלקה בימי מנשה" (חזקוני לויקרא ט', כד, בעקבות הספרא, דיבורא דנדבה, פר' ה', י').⁵

הקישור בין התגלות ה' כאש אוכלת ביום השמיני להתגלות ה' בהר סיני ברור לעין: "וַיִּשְׁכֵּן כְּבוֹד ה' עַל הָר הַסִּינַי וַיִּכְסְהוּ הָעָנָן שְׁשֵׁת יָמִים... וּמֵרָאָה כְּבוֹד ה' כְּאֵשׁ אֹכֶלֶת בְּרֹאשׁ הָהָר לְעֵינֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל" (שמות כ"ד, טז-יז).

ממנו בנקודה מהותית. מן העבר האחד, היום השמיני, שבו ה' נכנס לגור בביתו, מורה על המפגש החדש בין האדם לאלוהים שפורץ למציאות. לאחר שבעה ימים של התקדשות פורץ היום השמיני ובו מתרחש המפגש עצמו; כל העם רואים את כבוד ה' שאוכל את קורבנותיהם שעל המזבח, ומקבלים את פניו בכך שהם 'נופלים על פניהם' (ט', כד).

אולם מצד שני, בכל המקרים שסקרנו, תהליך שבעת הימים פועל את פעולתו על האדם, על הבהמה או על התבואה החדשה, המבקשים להתייצב מול קונם, וביום השמיני הם מוזמנים אל המשכן. לעומת זאת, ביום השמיני למילואים מי שעושה את התנועה לתוככי המשכן איננו האדם אלא ה'. אדרבה: הכוהנים יושבים שם במשך כל שבעת הימים המקדימים את היום השמיני ומחכים לבעל הבית שיבוא. בסופו של דבר מדובר במודל דומה, כי ביום השמיני יש מפגש מחודש בין אדם לאלוהיו, אך העברת המשקל לפעולת ה' ביום זה מזמינה עיון נוסף על מה באמת התרחש – מתחת לפני השטח – בשבעת ימי המילואים, או על מה שמסתתר ביום השמיני. נפנה לדון אם כן בעיקרו של היום שבו נראה כבוד ה' לעיני כל ישראל.

כּוֹהֲנֵי יִשְׂרָאֵל

בניגוד לשבעת ימי המילואים – אשר בהם רק הכוהנים הביאו קורבנות – ביום השמיני גם ישראל נדרשים להביא קורבן. סקירה מהירה מגלה שלא רק שגם הם מביאים קורבן אלא שהם מוקד הסיפור וגיבוריו. בעוד הכוהנים מביאים ביום השמיני עולה וחטאת, ישראל נדרשים להביא עולה, חטאת, זבח שלמים ומנחה. די לעקוב אחר מביא זבח השלמים ולהבין מי הוא זה שניצב בקדמת הבימה ועומד לכרות ברית עם אלוהיו. בשבעת ימי המילואים היו אלו הכוהנים שהביאו איל מילואים, ואילו ביום השמיני העם הביא – באופן נדיר למדי – שלמי ציבור.

משניות הכוהנים ביום השמיני בולטת גם במעקב אחר פעולת בני אהרון שנספחת לפעולת אביהם. התחושה היא שבניו משרתים את אביהם ועושים את הפעולות הטכניות בלבד:

בְּהִקְרַבְתָּ חֲטַאת הַכֹּהֲנִים: "וַיִּקְרַב אֶהֱרֹן אֶל הַמִּזְבֵּחַ וַיִּשְׁחַט אֶת עֶגְלֵי הַחֲטָאֹת אֲשֶׁר לוֹ.

שמות, אך בספר מלכים אין תיאור של אש היורדת ואוכלת את הקורבנות. תיאור זה מושלם אומנם בדה"ב ז', ג.

5 רבנו בחיי עשה צעד נוסף: "והאש הזאת היא שעמדה עד דורו של שלמה שבנה הבית. כל ימי הבית היתה האש קיימת, לא כבתה עד שחרב" (רבנו בחיי לויקרא ט', כד). דבר פלא הוא שבבניית המקדש מתואר ענן שממלא את בית ה' (מל"א ח', י-יא) המקביל לחתימת ספר

